

Velimir Bugarin

Sveučilište u Zadru

ŠKRINJA SV. ŠIMUNA KAO IZVOR ZA PREPOZNAVANJE TIPOLOGIJE HRVATSKOG BRODOVLJA

Tema mojega članka jest *Škrinja sv. Šimuna kao izvor za poznavanje tipologije hrvatskog brodogovlja*. Prikazat ću na koji je način škrinja sv. Šimuna došla u Zadar, zatim legende koje se vežu uz njen dolazak, povijesne prilike u kojima je nastala, značenje za povijest hrvatskog brodogovlja u srednjem vijeku, kao i njeno umjetničko značenje te motive vezane uz hrvatsku povijest koji se na njoj nalaze. Škrinja sv. Šimuna je jedan od najdragocjenijih i najvrjednijih predmeta iz hrvatske povijesti. Ovaj članak temelji se na pisanoj literaturi autora koji su se bavili škrinjom poput Jelića, Petriciolija i Kozličića.

1. ELIZABETA BOSANSKA I ŠKRINJA SV. ŠIMUNA

Elizabeta Bosanska bila je kći bosanskog vladara Stjepana II. Kotromanića (1314.-1353.).¹ Godine 1353. postala je drugom suprugom Ludovika Velikog Ugarskog iz napuljske grane anžuvinske dinastije, a u miraz je donijela savez s Bosnom, neovisnim banatom. Ženidbom Elizabetom Bosanskom, Ludovik je namjeravao osigurati uporište u Bosni i na taj način osigurati podršku Bosne u ratovima s Mlecima i protiv presezanja srpskog cara Stefana Dušana u njegovom pohodu prema obali Jadranskog mora. Povod izrade škrinje je prvenstveno bila velika kraljičina pobožnost i štovanje Sveca, no treba sagledati i ondašnju političku situaciju. Kralj Ludovik I. vodio je ogorčenu borbu s Mlecima upravo radi Zadra. Dana 18. veljače 1358. godine u Zadru, u sakristiji crkve sv. Frane, s Mlecima je potpisan glasoviti Zadarski mir. Zadar je dobio svoju dugo priželjkivanu slobodu, a Ludovik I. je, želeći Zadrane što tješnje povezati uz svoju vlast, omogućio izvršenje kraljičinog zavjeta – izradu škrinje sv. Šimuna. Godine 1377. Elizabeta je preko zadarskih plemića sklonih Anžuvincima od lokalnog majstora Franje iz Milana, koji je u Zadru imao svoju radionicu, naručila sarkofag u prirodnoj veličini za mumificirano tijelo sv. Šimuna u Zadru. Za njega je platila znatnu svotu u iznosu od 240 kilograma srebra. Ta monumentalna pozlaćena srebrena škrinja jedini je dokaz o njenom pokroviteljstvu umjetnosti, a tri prizora tog sarkofaga među malobrojnim su primjerima zabilježnog lika *kraljice Ugarske*.² Škrinja predstavlja dokument vrijedan pozornosti jer osvjetljava kul-

1 Njezina je majka bila Elizabeta Cuyavia, kći poljskog vojvode Kazimira.

2 A. Munk, 2004, str. 78.

turne i političke mehanizme koji su Elizabeti bili na raspolaganju prije njenog otvorenog političkog angažmana kao namjesnice. Naručivanje te relikvijarne škrinje predstavljalo je samostalan potez tipičan za srednjovjekovnu kraljicu kojim je potvrđivala svoj društveni i osobni položaj. Jedino što se čini posve neobičnim za jednu škrinju/relikvijar, kao što je škrinja sv. Šimuna, precizne su povijesne reference, primjerice prikaz ulaska Ludovika Anžuvina u Zadar prigodom potpisivanja Zadarskog mira, ili prikaz bosanskog kralja Tvrtka u sceni smrti Elizabetinog oca, Stjepana Kotromanića. Čini se da su takve povijesne reference osviještene političke poruke koje svjedoče o Elizabetinom poznavanju pitanja pred kojima se nalazila Ugarska i združena *Trojedina kraljevina* Slavonije, Hrvatske i Dalmacije u posljednjim godinama vladavine Ludovika Anžuvina. Relikvijar se, naime, kao vrsta umjetničkog predmeta odnosi spram drugih medija srednjovjekovnog vizualnog izražavanja onako kako se historiografija odnosi spram povijesnih žanrova.³

Prema mišljenju Giuseppea Prage, razlog promicanja kulta sv. Šimuna bila je želja Anžuvina da uoči izbijanja rata između Mletaka i Genove potkupe zadarski puk da bi galijama iz Genove osigurali dalmatinske luke. Drugi je razlog smirivanje onih koji su bili preopterećeni porezima namijenjenima financiranju Ludovikove alijanse i Firentinaca protiv pape Grgura IX. Izuzme li se političko potkupljivanje, Elizabetin je projekt bio dalekosežniji: Elizabeta je htjela doprijeti do svijesti i emocija običnih ljudi poradi interne akulturacije.⁴

Na Elizabetin odabir sv. Šimuna vjerojatno je utjecala kraljica majka koja je 1367. godine hodočastila u Aachen i prilikom utemeljenja ugarske kapelice darovala relikvijar sv. Šimuna.⁵ Čudotvorna iscjeljenja omogućavala su dodatno promicanje kulta određenog sveca pri čemu su u novom anžuvinskom političkom kontekstu kultovi poprimili novi sadržaj. Tako je 1361. godine, nakon čudotvornog iscjeljenja, Elizabeta starija darovala izgubljenu srebrenu škrinju sv. Gerarda. Bila je izrađena od pozlaćenog srebra i vjerojatno je poslužila kao model za škrinju sv. Šimuna.⁶ Ikone i relikvijari imali su značajnu ulogu u vizualnoj promociji političkog posjedovanja kultova. U srednjem je vijeku njihova vrijednost daleko nadmašivala cijenu metala i dragog kamenja; relikvijar je mogao vrijediti kao i kraljevska kruna, a kod Anžuvina je dokumentirana razmjena relikvijara za krunu. Međutim, dramaturgiju korištenja relikvijara i njihovu polivalentnost ponekad vjerske, društvene, političke i osobne vrijednosti spajaju u jedinstvenom performativu. To je slučaj s Ludovikom koji je osobno okrunio relikvijar tako što je tijekom hodočašća 1352. godine u znak zahvalnosti za oporavak nakon ranjavanja, na bistu sv. Ladislava stavio svoju krunu.⁷ Elizabeta Bosanska svoju je krunu s biserima, dragim i poludragim kamenjem ostavila u škrinji sv. Šimuna, a ta je kruna vrlo slična onoj s kojom je pokopana njena kći, kraljica Marija. U Trogiru su pronađeni ostaci druge krune slične Marijinoj. Ne zna se gdje je točno stajala potonja kruna - možda je ukrašavala čudotvornu ikonu.⁸ Kraljice vjerojatno nisu nosile takve više-manje vjerodostojne replike krune, odnosno, imale su ih više. Nije poznato je li Elizabeta osobno kakvom ceremonijalnom gestom, nalik na onu

3 Ibidem.

4 Medusobnog prihvaćanja kultura.

5 A. Munk, 2004, str. 81.

6 A. Munk, 2004, str. 82.

7 A. Munk, 2004, str. 84.

8 A. Munk, 2004, str. 85.

koju je obavio njen suprug, položila krunu na mumificiranu glavu sv. Šimuna, ali se čini posve izvjesno da je bila zadužena za simboličku konverziju svetačkih identiteta u Dalmaciji. Modaliteti prisutnosti Anžuvina koji nisu bili samo vidljivi nego i performativni (polaganje krune ili pohranjivanje u škrinju) nisu se mogli prenositi pasivno, bez motiviranog zastupnika koji je poznao i lokalne običaje i anžuvinske ceremonijale vezane uz njihove kraljevske simbole.

Sve nam to govori da je Elizabeta Bosanska nakon udaje za Ludovika Anžuvina preuzela tradicionalnu žensku ulogu u anžuvinskoj obitelji: trebala se baviti političkim mirotvorstvom.

Lorenzo Fondra Elizabetine motive za narudžbu škrinje objašnjava kao znak zahvalnosti Svecu za uspješno izvršavanje planova njezina oca vezanim uz konsolidaciju Bosne-zahvaljujući savezu s ugarskom krunom, Stjepanov nasljednik i njezin rođak Tvrtko uspio je realizirati te planove.

Škrinja je trebala funkcionirati kao sredstvo trajnog nadograđivanja kolektivnog identiteta putem sveze s mitskim tijelom Sveca. Preko svetačkog kulta Elizabeta je svjesno nastojala nametnuti utjecaj Anžuvina u Zadru, kao i dobiti zadarsku podršku anžuvinskoj politici.

Budući da nije imala muških potomaka, nastojala je pridobiti puk i plemstvo preko škrinje sv. Šimuna da bi osigurala njihovu lojalnost svojim kćerima.

2. PRIKAZ BRODOVLJA NA ŠKRINJI SV. ŠIMUNA

Škrinja sv. Šimuna nesumnjivo je jedno od naših najdragocjenijih i najvrjednijih zlatarskih djela srednjovjekovne umjetnosti, ne samo u Hrvatskoj, već i u svijetu. Među filigranskim srebrno-zlatnim prikazima nalazi se dolazak kralja Ludovika Anžuvina u Zadar 1348. godine, stradanje broda u oluji i spašavanje utopljenika iz mora. Od neprocjenjive je važnosti za povijest hrvatskog srednjovjekovnog pomorstva jer nam svjedoči o temeljnim vrstama brodograditeljstva u uporabi u Zadru koncem 14. stoljeća. Tako nam škrinja sv. Šimuna kao jedinstven srednjovjekovni izvor istodobno pruža informacije o trgovačkim lađama i ratnom brodograditeljstvu koje je trebalo štititi trgovinu morem, ali i slobodni razvitak ovoga grada.

Unutar kompozicije kraljeva dolaska dano je umjetničko viđenje zadarske luke. Zadar ne samo da je bio najvažnije urbano središte na istočnom Jadranu, nego je ujedno bio i najznačajnija luka zbog svog geostrateškog položaja. Kontrola nad Zadrom omogućavala je kontroliranje plovidbenih pravaca u vodama istočnog Jadrana. U donjem kutu kompozicije dominiraju veslarice na kojima se viju kraljeve zastave. U svakom čamcu stoji po jedan muškarac i pokazuje prema kralju, dok ostali građani sjede, a iznad njih je jedrenjak s latinskim jedrom. Na pramcu broda vidljiva s dva otvora za sidra, a na jarbolu stijeg.

Prikaz broda zahvaćenog u oluji na lijevoj bočnoj strani škrinje još je zanimljiviji. Radi se o jedrenjaku relativno visokih bokova s dva jarbola, od kojih krmeni ima prikupljeno, a pramčani razvijeno latinsko jedro.

Prvi se brod (s prikaza Ludovikova dolaska u Zadar) nesumnjivo može povezati s gotovo identičnim jedrenjakom s grafita u Stomorici, premda svjedoči o stanovitom napretku u odnosu na njega. Dok se taj brod još može imenovati polivalentno upotrebljivom jedrilicom, lađa u oluji nesumnjivo je trgovački jedrenjak. To se može zaključiti po visini bokova, a isto tako i po bacanju tereta u more da bi se brod olakšao. Bitno je naglasiti da brod u oluji ima krmena vesla kao kormilo, što se moglo i očekivati, jer su kormila na trgovačke brodove uvedena nešto kasnije nego na ratne. Krma ovog broda vrlo je visoka, a može se usporediti s onom na krčkome starohrvatskom jedrenjaku. Treba naglasiti i to da prema križu idu *pripone s vrzama*, tj. tanji konopi vodoravno upleteni u *pripone* preko kojih su se mornari penjali u *koš*. Što se tiče jarbola, treba istaknuti da su sastavljeni od dva dijela, kako je zorno prikazano za pramčani jarbol. Donji je dio ugrađen u brodsku konstrukciju pa vjerojatno nad palubom nije bio viši od dva metra. Taj se drveni učvršćivač (sastojao se od niza zasebnih drvenih komada međusobno povezanih oko jarbola) konopima ili metalnim obručima vezivao za jarbol u svojem donjem dijelu (ispod ili iznad palube). Premda takav konstruktivni čimbenik nedvojbeno treba pripisati mediteranskoj brodograđevnoj tradiciji, prvenstveno utjecaju s talijanske obale Jadrana, ipak u tome treba vidjeti i značajan pokazatelj inventivnosti naših brodograditelja.⁹ Naime, brodovi toga razdoblja bili su konstruktivno relativno slabi, a osobito im je stradavala *snast*, jarbolje prije svega. Ovakvim se rješenjem polomljeni jarbol mogao lako zamijeniti. Lomljenje jarbola nije izazivalo veća oštećenja broda- poglavito unutarnjih konstruktivnih elemenata- tako da u elemente unutarnje konstrukcije prigodom postavljanja novoga jarbola nije trebalo dirati. Na kompoziciji Ludovikova dolaska u Zadar na škrinji sv. Šimuna vidi se napredna verzija omiškoga gusarskog broda.¹⁰ Stoga ga s pravom možemo identificirati kao zadarsku gusarsku strijelu, osobito uzmemo li u obzir da će se na tom prostoru nastojati ustrojiti ugarsko-hrvatska ratna mornarica u doba Anžuvina (od polovice 14. st. do početka 15. st.). Ta će mornarica imati čak i svoje admirale, što znači da će vojnopomorska tradicija, uvjetovana izvanjskim čimbenicima, biti prisutna stoljećima.¹¹ Na brodu zahvaćenom olujom s prikaza na škrinji sv. Šimuna moguće je vidjeti jedrenjak. Taj se brod prema mišljenju profesora Kozličića može nazvati *zadarskim trgovačkim jedrenjakom 14. st.* (Sl 4), koji je ne samo proizvod brodograđevnoga umijeća hrvatskoga čovjeka tog područja, nego i njegove opredijeljenosti da s Mediterana preuzme svaku novinu korisnu za vlastitu brodograđevnu praksu. Krmeni je jarbol u odnosu na izvornik kod ovog jedrenjaka bitno pomaknut prema krmi, što sugerira da je taj brod prijelazni tip prema *koki*, kojih je na zadarskom području osobito mnogo posvjedočeno tijekom druge polovice 14. i početkom 15. stoljeća. *Zadarski trgovački jedrenjak iz 14. st.*, prikazan na škrinji sv. Šimuna nesumnjivo je mediteranski jedrenjak toga doba, ali u Zadru ponešto preuređen pomicanjem krmenog jarbola prema krmenom nadgradu da bi se maksimalno oslobodila paluba koja je zadarskom trgovcu trebala da bi i nju iskoristio za teret. Prema tome se može zaključiti da je dalmatinski čovjek rado preuzimao brod iz vlastitog kulturološkog okruženja, ali upravo onaj tip koji je njegovim interesima najbolje odgovarao.

⁹ M. Kozličić, 1993, str. 80.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

Budući da pomorcima istočnog Jadrana na preuzetom brodu nikad nisu mogla odgovarati sva postojeća rješenja, mijenjao ih je u mjeri dostatnoj da odgovori meteorološkim i hidrografskim čimbenicima plovidbenog područja, a i namjeni radi koje je preuzet. Tako je nerijetko postajao brod novih obilježja, ali i nove kvalitete. Kad su u pitanju Zadar i analizirano brodogradnje, može se nedvojbeno zaključiti kontinuitet brodogradnje u odnosu na starije razdoblje, u prvom redu hrvatsku brodogradnju i tradiciju. Nema sumnje da škrinja sv. Šimuna predstavlja jedan od najvažnijih izvora za povijest hrvatske pomorske tradicije obzirom da nam pruža vizualan prikaz onodobnih plovila koja su se koristila na istočnom dijelu Jadrana, što hrvatsku pomorsku tradiciju stavlja uz bok najvećim pomorskim silama srednjeg vijeka.

3. SV. ŠIMUN OD JERUZALEMA DO ZADRA

Kad su Marija i Josip donijeli Isusa u hram da izvrše sve što je nakon rođenja prvorođenca propisivao Mojsijev zakon, došao im je ususret časn timerac, jedan od onih ljudi koji su bili puni Božjega duha, a koje nazivahu i prorocima. Zvao se Šimun, a sv. Luka piše da je bio pravedan, bogobojaan te da su mu sve misli bile upravljene prema otkupljenju Izraela. Tom je svetom starcu Duh Sveti objavio da neće umrijeti dok ne vidi obećanoga Mesiju. Vođen Duhom, došao je u hram baš kad su ondje bili Isusovi roditelji s malim Isusom na rukama. Sav sretan, Šimun je uzeo u naručaj Božansko Djetete te u njemu pozdravio onoga koji će donijeti spasenje svim narodima, koji će biti *“svjetlo na prosvjetljenje naroda i na slavu Izraela”*.¹²

Povijest nam svjedoči da su istočno-rimski carevi, koji su stolovali u Carigradu, još od 4. stoljeća skupljali ne samo glasovita vrijedna umjetnička djela, već istim marom i relikvije svetaca da bi na taj način mogli stati uz bok s prvim Rimom. Tako je i tijelo sv. Šimuna bilo iz Palestine preneseno u Carigrad. Bizantski pisac Kodin bilježi da je car Justin Mlađi (565.-578.) sagradio crkvu sv. Jakova i u njoj pokopao uz druge moći i one sv. Šimuna.¹³ U carskoj kapeli oko 1150. godine čuvao se je moćnik glave sv. Šimuna; u istoj kapeli vidjela su braća Daniel i Antonije Novgorodski Šimunov grob 120. godine, a u samostanu sv. Bazilija kost od podlaktice.¹⁴

O prijenosu tijela sv. Šimuna iz Carigrada do Zadra značajne su dvije predaje: zadarska predaja iz druge polovice 14. st. i mletačka predaja iz 15. st.

A) Zadarska predaja:

Neki brod na putu iz Palestine zapeo je nasuprot Zadru u velikoj oluji, tako da je prijetila opasnost da se potopi. Mornari su izbacili u more veliki dio tereta, a brod je jako oštećen doplovio do Zadra. Na brodu je među putnicima bio neki plemić koji je nosio iz Palestine tijelo sv. Šimuna, pažljivo tajeći što nosi. Odsjeo je u predgrađu Zadra u hospiciju nekog samostana. Za truplo koje je nosio rekao je da je njegov brat koji je umro na putu te zatražio da ga sahrane na samostanskom groblju. Putnik se međutim teško razbolio. Na

12 L. Jelić, 1901, str. 158.

13 L. Jelić, 1901, str. 162.

14 L. Jelić, 1901, str. 163.

samrti je rekao redovnicima da dobro ispituju njegove stvari jer će otkriti važne podatke. Kad je putnik umro, redovnici pronađoše na njegovu vratu okačen zapis da je sahranjeno tijelo zapravo tijelo sv. Šimuna. Redovnici su požurili da tijelo otkopaju i da ga zadrže za samostan. Međutim, sv. Šimun se javio u snu trojici gradskih rektora i rekao im da se njegovo tijelo nalazi u samostanu u predgrađu. Svaki od rektora odmah je ustao i krenuo prema samostanu. Sreli su se na ulici i jedan drugome ispričali san. Došavši u samostan, zatekli su redovnike kako otkopavaju tijelo. Zatečeni na dijelu, redovnici su otkrili kako su saznali o tijelu sv. Šimuna. Kad je o svemu tome bio obaviješten nadbiskup, tijelo je preneseno u crkvu sv. Marije i izloženo štovanju vjernika, a sv. Šimun je raznim čudesima potvrdio svoju prisutnost u Zadru.¹⁵

B) Mletačka predaja:

Prema ovoj službenoj mletačkoj predaji tijelo sv. Šimuna darovala je mletačka vlada gradu Zadru u vrijeme u kojemu je Republika u Zadru naselila trinaest mletačkih obitelji. Tako mletačko vijeće odlukom 9. kolovoza 1454. godine, potvrđujući zadarskom knezu, župniku i crkvenarima sv. Šimuna počast da čuvaju ključeve srebrne rake sv. Šimuna, izričito kaže da je darovalo Zadranima svečevo tijelo. To još izričitije i sami Zadrani priznaju te u molbi duždu iz 1634. godine kažu da je mletačka vlada gradu Zadru darovala one znamenite moći zajedno s trinaest obitelji, kako su to već to na sjednici svog vijeća 27. ožujka 1632. bili najsvečanije izjavili.¹⁶

OPIS ŠKRINJE SV. ŠIMUNA

Današnji izgled škrinje sv. Šimuna rezultat je prepravke koju su izvršila dva zlatara, Constantio Piazzalonga iz Venecije i Benedetto Libani iz Zadra, godine 1632., uoči prijenosu škrinje na sadašnje mjesto. Zna se da je tom prilikom bila nešto smanjena, u dužini za četiri palca, u širini za tri. Naime, glavna karakteristika škrinje, poklopac u obliku krova na dvije vode, oblikovan je trokutastim zabatima na bočnim stranama na kojima je izrađen grb Ludovika s njegovim inicijalima.¹⁷

Škrinja je prizmatičnog oblika duga 1,92 m, široka 0,62 m, visoka bez krova 0,71 m, a krov je visok 0,56 m, što škrinji daje ukupnu visinu od 1,27 m. Prednja strana, koja se otvara, visoka je 0,665 m, plohe krova visoke su 0,62 m.

Škrinjom dominira svečev lik u ležećem položaju (Sl. 6), koji se nalazi na prednjoj strani krova. Uklesan je u visokom reljefu. Svetac leži ispružen na leđima, s rukama prekrštenim u krilu. Glava s dugom kosom i dugom bradom položena je na jastuk. Odjeven je u dugu halju i dugi plašt koji je na prsima pričvršćen okruglom kopčom. Glava i ruke izrađene su gotovo u punoj plastici s realistički modeliranim detaljima. Plašt i halja bogato su ornamentirani biljnim motivima. Ploha na kojoj leži svetac ukrašena je reljefnim ornamentima u obliku lišća. Oko vrata i na zapešću nalazi se natpis, izrađen punciranjem, pisan gotičkom minuskulom: *sanctus Simeon propheta*.

15 I. Petricioli, 1983, str. 14.

16 L. Jelić, 1901, str. 172.

17 I. Petricioli, str. 1983, 12.

Na prednjoj strani koja je pomična i otvara se škarama koje su na donjem rubu, tako da je vidljiva unutrašnjost škrinje, nalaze se tri sadržajno najznačajnije kompozicije. Odieljene su trodiranim stupićima s kapitelima i anđeoskim glavama. Središnja kompozicija, koja se izričito spominje u ugovoru o izradi škrinje, jest *Prikazanje u Hramu*. Pod ciborijem, koji se diže nad četiri četvrtasta stuba, vidi se starac Šimun koji prima na ruke maloga Krista, a on se okreće k majci koja još ima ispružene ruke. Sa strane su Josip koji drži goluba - zavjetni dar- i proročica Ana koja u lijevoj ruci drži razvijen svitak. Likovi su uklesani u dosta visokom reljefu, jače nego na drugim kompozicijama. Sve su slobodne plohe ispunjene različitim, manje-više standardnim zlatarskim ornamentalnim elementima koji se susreću posvuda na škrinji. To su pretežno listovi vinove loze i vijuge rozete.

U lijevom donjem kutu nalazi se skupina triju gradskih lektora. Sjede zbijeni, tako da se od središnjeg lika vidi samo gornji dio. Desni sjedi na klupi s naslonom. Nose duge halje i preko njih plašteve, a na glavama šesire poput turbana. Lijevi lik ima plašt zakačen na desnom ramenu trima dugmadima. Rektori svojim kretnjama izražavaju uzbuđenje. Lijevi je podigao kažiprst, srednji je ispleo prste obiju ruku, a desni palcem lijeve ruke pokazuje preko ramena na tri fratra koji otkopavaju svečevo tijelo (Sl. 5). Ti su likovi prikazani pod trijemom s polukružnim arkadama. Lijevi lik, fratar koji je zamahnuo motikom iznad glave, ispunjava prostor između dvaju stupova. Središnji lik kleči i drži fenjer, čime je označeno da se prizor odvija noću, a treći, u klečećem položaju, dohvaća golo svečevo tijelo. Oko tijela su iskucane nepravilne izbočine koje označavaju iskopanu zemlju. Nad likovima rektora diže se zgrada nalik kuli, otvorena u prizemlju većim lukom nad kojim se vidi izbočena streha sa crjepovima *kanalicama*. Na kutu se na dvjema stranama otvaraju bifore, a piramidalni krov ima crjepove poput ljustaka. Prednja strana ukrašena je zlatarskim biljnim ukrasima.

S povijesnog gledišta najzanimljivija je desna kompozicija koja prikazuje svečani doček kralja Ludovika u zadarskoj luci. Više autora tumači da je Ludovik stigao brodom u luku, što nije vjerojatno, jer je on obično dolazio s kopnene strane. Radi li se o dolasku kralja potkraj 1357., nakon kojeg je uslijedilo sklapanje mira u Zadru između kralja Ludovika i Venecije, tada to ne dolazi u obzir. Budući da je prikazana luka, vjerojatno je predodčen njegov prilaz preko nje. Malo je vjerojatno da je sam zlatar prisustvovao toj sceni, ali je očito poznao ambijent u kojem se čin odigrao, a poznao je i fizionomiju kralja, vjerojatno i nadbiskupa Nikole Matafara, kao i druge osobe koji su na tom mjestu prikazane. U pozadini kompozicije vide se gradske zidine Zadra s gradskim vratima. Radi se o gradskim vratima u luci, u neposrednoj blizini crkve Sv. Marije Velike u kojoj se do godine 1570. nalazilo tijelo sv. Šimuna i po kojoj su se ta vrata nazivala. Na gradskim vratima i na zidu zvonika prikazani su grbovi kralja Ludovika. Donje dvije trećine plohe obuhvaća scena dočeka kralja Ludovika. Glavni visokodostojanstvenik scene, kralj Ludovik, postavljen je gotovo u središtu. Prikazan je u profilu. Odjeven je u svečani ornat i ima dug plašt s hermelinom koji mu skriva čitavo tijelo. Na glavi mu je otvorena kruna s ljiljanovim cvjetovima. Lijevo do kralja nalazi se pet osoba koje su kleknule u podaničkoj pozi. Prva od njih je golobradi muškarac s malom kopicom koji je dohvatio objema rukama lijevu Ludovikovu ruku da je poljubi. Iza njega kleči drugi muškarac sklopljenih ruku, duge kose i duge kovrčave brade. U drugom planu prikazane su samo glave ostale trojice. Nad njima uspravno stoji nadbiskup Nikola Matafar i blagoslivlja kralja. Iza kralja zbijeno je nekoliko njegovih doglavnika. Nad likovima je prikazan kovčeg sv. Šimuna s

logom ležećeg sveca koji je kao na krovu škrinje o kojoj se govori. Lijevo, nad glavom nadbiskupa, nalazi se glava bradatog muškarca u profilu, okrenutog prema gradskim vratima, koji nosi kovčeg. Nad lijesom se na tom mjestu na stijegu vijori zastava s križem. Nad skupinom kraljevih pratilaca vide se dvije glave koje također spadaju u tu grupu. Jedna mladolika uz desni kraj kovčega ukazuje da se i na ovom prikazu radi o osobi koja nosi lijes. Isto se može reći i za drugu osobu. Desno, iza grupe kraljevih pratilaca, vidi se razapeto platno, ukrašeno trima kraljevim grbovima, koje se doima poput nekog šatora, a neposredno uz platno vide se morski valovi i na njima dva čamca s jarbolima na kojima se viju kraljevi stjegovi. U svakom čamcu stoji po jedan muškarac i pokazuje prema kralju, dok ostali građani sjede.

Na stražnjoj ploči škrinje također su izrađena tri polja odijeljena tordiranim stupićima koji završavaju baroknim glavama anđela. Središnja ploha, pendant glavnoj kompoziciji prednje strane, donosi posvetni natpis i zlatarev potpis, uokvirene reljefnom lozom. Na kutovima okvira ugravirani su Ludovikovi grbovi. Samo natpisno polje podijeljeno je u dva dijela. Najveći dio, s glavnim posvetnim natpisom, ima slova uklesana u visokom reljefu, u gotičkoj majuskuli, te ovako raspoređena:

SYMEON: HI. C. IVSTVS. Y.
EXVM. DE. VIRGINE. NAT
VM. VLNIS: QVI. TENVIT
HAC. ARCHA. PACE. QVIE
SCIT. HVNGARIE. REGI
NA. POTENS: ILLVSTRI
S: ED. ALTA: ELYZABET. I
VNIOR: QVAM. VOTO: CON
TVLIT. ALMO. ANNO. MI
LLENO: TRECENO: OCTV
AGENO

Ispod natpisa, u jednom redu, u stiliziranoj gotičkoj minuskuli je punciranjem i graviranjem izrađen zlatarev potpis: *hoc. opus. fecit. franciscus. d. mediolano.*

Ako se ta dva natpisa spoje, dobiva se ovaj sadržaj:

Symeon hic iustus Jesum de Virgine natum
ulnis qui tenuit, hac archa pace quiescit,
Hungarie regina, potens, illustris et alta,
Elyzabet iunior quam voto contulit almo.
Anno milleno, treceno, octuageno.
Hoc opus fecit Franciscus de Mediolano.

Prijevod natpisa glasi ovako: *Šimun ovaj pravedni, koji u naručju držaše Isusa od Djevice rođena, mirno počiva u ovoj škrinji, koju prinose blagim zavjetom kraljica Ugarske, moćna, slavna i uzvišena Elizabeta mlađa, godine 1380. Ovo djelo učini Franjo iz Milana.*¹⁸

¹⁸ I. Petricioli, 1983, str. 18.

Sadržajno je s natpisnim poljem vezana kompozicija na lijevoj plohi. Prikazana je kraljica Elizabeta kako predaje škrinju sv. Šimuna. Lijevo stoji uspravan sv. Šimun s ikonografskim osobinama velikog lika na krovu škrinje. Prikazana mu je samo desna ruka koja prihvaća škrinju. Škrinja ima oblik s ravnim poklopcem na kojemu je prikazan ležeći svečev lik u položaju u kojemu je izrađen na krovu. Duže strane su joj ukrašene gustim ornamentom akantusova lišća. Desno kleči Elizabeta Bosanska, svečano odjevena, prikazana u profilu. Dugi plašt s krznenim ovratnikom, obrubljen dekoriranom vrpcom, ovija joj cijelo tijelo i pokriva joj stopala. Otkrivene su joj samo ruke kojima pruža škrinju. U istom položaju, ali nešto jednostavnije odjevene, prikazane su tri njene kćeri. Ruke su im sklopljene na molitvu, a pogled upiru u sveca. Pozadina likova urešena je biljnim motivima.

Na plohi desno od natpisa prikazana je bolest ili smrt kraljičina oca, Stjepana Kotromanića. Na toj kompoziciji označena su dva prostora: soba u kojoj ban leži i crkva sa svečevom škrinjom. Bolesnik je starac s dugom kosom i začeshljanom bradom. Na glavi ima kapu. Do uzglavlja mu stoji sv. Šimun. Iza kreveta stoje dvije žene, a vide se samo od pojasa gore. Lijevo je mlađa, a desno starija. Na desnom rubu klupe kleči dječak u bogatoj plemićkoj nošnji. Desni dio slike obuhvaća polukružna arkada na trodiranim stupovima na kojoj visi svjetiljka. Unutar arkade je škrinja sv. Šimuna. Ispod nje kleči dječak sklopljenih ruku. Mnogi pisci uglavnom se slažu da je tu prikazana smrt bosanskog bana pod pokroviteljstvom sv. Šimuna, što treba značiti da je pravovjerman katolik. Poznato je da su vladari u Bosni bili često okrivljavani zbog bogumilske hereze, a kraljici je pak bilo stalo do toga da joj otac bude smatran pravovjernim.

Na desnoj strani škrinje, do svečevih nogu, prikazan je poveći jedrenjak s dva jarbola u oluji. Vrlo je izražajno predočena dramatičnost situacije. Visoki valovi udaraju u bokove broda, a morem plutaju svežnjevi robe koju su mornari bacili. Prednji jarbol zahvatio je nakazni rogati demon, dok se dva mornara muče da jače privežu jedro. Treći mornar podigao je iznad glave veći svežanj robe s namjerom da je baci u more. Kapetan broda nalazi se na visokoj krmu, drži kormilo i izdaje naredbe mornarima. Tri prestrašena putnika nalaze se u središtu broda. Dvojica su podigla pogled prema lijevom gornjem kutu, gdje se pojavio sv. Šimun da spasi brod, a treći je sagnuo glavu i prekrpio lice plaštem.

Na drugoj, kraćoj strani prikazana je zanimljiva kompozicija s mnogo ljudskih figura. Okvir kompozicije tvori stilizirana arhitektura koja simbolizira zgradu, odnosno crkvu u kojoj se odvija scena. U središtu skupine većeg broja kičeno odjevenih ljudi dominira žena, bogato odjevena. Do nje stoji muškarac u plemićkoj nošnji, a na prsima ima natpis. Drugi muškarac, slično odjeven, s plaštem preko odjela, pokazuje objema rukama na vrata i gleda prema ženi. Oko njih su drugi plemići koji pokazuju znakove čuđenja. U desnom donjem kutu vidi se svečeva škrinja s nadignutim poklopcem, tako da se u škrinji vidi svečevo tijelo. Žena, odjevena na isti način kao i ona opisana, dohvaća jednu svečevu ruku. Preko njenih prstiju ugraviran je široki prst, što bi značilo da je žena otkinula prst sa svečeve ruke. Prema predaji kraljica Elizabeta Bosanska ukrala je prst sv. Šimuna u želji da dobije muškog potomka i sakrila ga u njedra. U istom trenutku joj je nastala rana pa ona, zbunjena, nije više znala izići iz crkve. Legenda kaže da je kažnjena gubitkom orijentacije i bolom u grudima, pa je na kraju morala vratiti prst. Kako je uobičajeno u hagiografskoj priči, vrsta kazne je suprotna počinjenom grijehu: pokora za njen/anžuvinski ponos bilo je njezino poniženje. Na ovoj kompoziciji kraljica Elizabeta Bosanska prikazana je dva puta,

jedanput kako krade prst, a drugi put kako, okružena pratnjom, stoji ukočeno, ne znajući izaći iz crkve.

Muškarac s natpisom mogao bi biti kralj Ludovik, a onaj na vratima pokazivao bi kraljici izlaz.

Prednju stanu krova zahvaća grb kralja Ludovika u visokom reljefu. Osim štita s ugarskim gredama i anžuvinskim ljljanima prikazan je i šljem s krunom i bogat plašt. Nad krunom diže se glava noja s potkovom u kljunu i dva nojeva pera. Oko grba su izrađene u reljefu vitice akantusova lišća, a pored grba inicijali: L. R. (*Lodovicus rex*).

Na stražnjoj strani krova nalaze se tri kompozicije koje prikazuju različite scene. Lijevo, na prvoj sceni, prikazana je u iskrivljenoj perspektivi svečeva škrinja, postavljena na četiri stupa, a do lijevog ruba prikazan je neki stiliziran arhitektonski objekt s lukovima u prizemlju i s lučnim prozorima na prvom i drugom katu. Pored te zgrade prikazan je neki čovjek kako pada na leđa. Desno od škrinje nalazi se zbijena grupa muškaraca. Tu skupinu promatra svećenik s tonzurom, prikazan u drugom planu samo poprskjem. Ta scena nije ikonografski protumačena.

Srednju kompoziciju tvore samo tri ljudska lika. Prizor se odvija u unutrašnjosti crkve. Razvučen lik s gotičkim *nosovima* naslanja se s lijeve strane na stup, a s desne na okvir kompozicije. Jedan od njih je odmaknut, a pred njim kleči, na jednom koljenu, čovjek sa zlatarskim alatom u ruci. Okrenut je unatrag i gleda mlađeg muškarca. Lijevo od kapitela stupa vidi se početak drugog luka s gotičkim nosom, a ispred njega prikazan je ženski lik pokriven glave, umotan u dugački plašt. Sadržaj scene ne može se protumačiti.

Treća kompozicija prikazuje pet svećenika koji su se okupili oko otvorene svečeve škrinje. Četvorica, koji su prikazani uz škrinju, živom gestikulacijom pokazuju znakove čuđenja, a peti, koji je s desne strane prikazan čitav, desnom rukom drži jednu svečevu nogu, a lijevu je ruku podigao do brade.

Na unutarnjoj plohi prednje strane škrinje koja se otvara prema dolje tako da ostavlja vidljivo svečevo tijelo, prikazana su tri svečeva čuda.

Prvo je predočeno u dvije slike koje su smještene unutar dviju arkada. Na lijevoj se vide dva čovjeka, mlađi golobradi i stariji s dugom kosom i bradom, jednostavno odjeveni, kako grčevito drže mladića u plemićkom ruhu koji se grči opsjednut demonom. Na drugoj slici vidi se isti mladić kako sklopljenih ruku kleči ispred svečeve škrinje i zahvaľuje na ozdravljenju.

Drugo čudo je također prikazano dvjema slikama. Na lijevoj se vidi manji čamac na uzburkanom moru. U njemu je čovjek duge brade i kose, s visokom kapom na glavi, koji nekom kukom na dugom štapu zahvaća dječaka koji je pao u more. Žena prikrivene glave, u dugom plaštu, polaže na škrinju utopljena dječaka. U lijevom donjem kutu vidi se isti dječak, povraćen u život, kako kleči sklopljenih ruku.

Treća srebrena ploča prikazuje dva prizora koji se odnose na slučaj nekog propovjednika. Na lijevom rubu prikazana je propovjedaonica, a nad njom dvije slike. Jedna predstavlja uobičajeni prikaz Krista u grobu, a druga Bogorodicu s malim Kristom. Svećenik u propovjedaonici drži lijevom rukom otvorenu knjigu, a desnom pokazuje na sliku Bogorodice. U krevetu leži isti svećenik, po ondašnjem običaju gol, te desnu ruku drži iznad pokrivača, a lijeva se nadzire pod naborima tkanine. Iza kreveta stoji sv. Šimun, uzdignuvši ruku s mačem. Ova je kompozicija protumačena kao propovijedanje nekog svećenika heretika koji je napadao neku vjersku istinu o Bogorodici, pa mu se u snu pojavio sv. Šimun i prijeteći mu mačem, obratio ga na pravi put.

Osim opisanih figuralnih kompozicija i grbova, na škrinji je izrađeno dosta dekorativnih elemenata, poput biljnih motiva od kojih su najčešći motivi loze i ljiljana.

Najznačajniji dodatak škrinji je renesansni reljef u njenoj unutrašnjosti. Izrađen je iskucavanjem. Kao središnji motiv ponovno se javlja kompozicija *Prikazanja u Hramu*. Sv. Šimun drži u rukama malog Krista. Desno od njega prikazana je Marija koja drži ispružene ruke, u poluprofilu s leđa, a desno stoji Josip s golubom u ruci.

IZVORI ZA ŠKRINJU SV. ŠIMUNA

Među najstarije bilješke o škrinji sv. Šimuna spada svjedočanstvo milanskog kanonika Pietra Casole koji se 1494. godine zajedno sa skupinom hodočasnika zaputio u Palestinu. Zaustavivši se u Zadru 8. lipnja iste godine Casola je posjetio crkvu sv. Marije Velike u kojoj se tada čuvala škrinja. Casolina kronika hodočašća u kojoj je zapisan opis same škrinje nalazi se u Milanu, u knjižnici Trivulziana, a objavljena je 1855. godine, dok prijevod na engleski jezik izlazi 1907. godine.

Najznačajnije djelo koje se odnosi na škrinju sv. Šimuna jest *Istoria dell'insigne reliquia di San Simeone profeta che si venera in Zara*, zadarskog pravника i odvjetnika Lorenza Fondre koji je djelovao u Zadru na prijelazu iz 17. i 18. stoljeće. Djelo je ostalo u rukopisu sve do 1855. godine kada je tiskano. Fondra je iznio sve podatke do kojih je mogao doći. Imao je na raspolaganju i povijesne spise dvaju Zadrana, arhiđakona Valerija de Pentea, pisca zadarske povijesti, i Šime Ljubavca. Autor je djelo podijelio u četrnaest poglavlja i obuhvatio temu vrlo opširno govoreći općenito o štovanju svetačkih relikvija, moćima raznih svetaca koji se štiju u Zadru, o sv. Šimunu, o prijenosu tijela u Zadar kao i o raznim čudesima koja su proizašla iz zavjeta ovome svetcu. Fondra je prvi protumačio ikonografiju pojedinih kompozicija na samoj škrinji sv. Šimuna.

Prvo djelo na hrvatskome jeziku posvećeno škrinji sv. Šimuna jest djelo Luke Vladimirovića, *Xivot svetog Sime Zadrana* tiskano 1765. godine.

Godine 1819. u Zadru je tiskano djelo *Storia della sacra reliquia del Santo Simeone Profeta esistente in Zara*, autora Giulia Purma. Djelo je namijenjeno širokom krugu pobožnih čitatelja katoličke vjere.

R. Eitelberger von Edelberg, pišući o srednjovjekovnim spomenicima i Dalmaciji u svojoj knjizi *Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens*, izdanoj u Beču 1861. godine, posvetio je škrinji dosta pažnje. Autor škrinju sv. Šimuna smatra najvećim zlatarskim radom u austrijskoj monarhiji. Poznaje oporuku zlatara Franje iz 1388. godine te raspolaze s mnogo podataka preuzetih od Fondre.

Poznati berlinski povjesničar umjetnosti Alfred Gotthold Meyer također je opisao škrinju sv. Šimuna, ali s umjetničkog pogleda, u svome djelu *Der silberschrein des Simeone in Zara*. Djelo je prevedeno na mađarski jezik te 1899. godine tiskano u Budimpešti.

Poznati hrvatski povjesničar umjetnosti i arheolog Luka Jelić pisao je o škrinji sv. Šimuna. Škrinjom se bavio u dosta opsežnom članku *Zadarska raka sv. Šimuna Bogoprimska* koji je objavio u *Glasniku Matice Dalmatinske* 1901. godine.

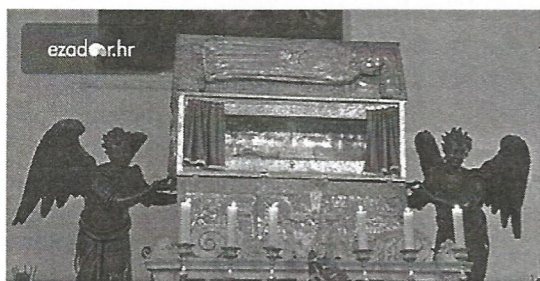
Škrinju sv. Šimuna prilično opširno obrađuje C. Cecchelli u svom katalogu umjetničkih predmeta *Zara* koji je izdan u Rimu 1932. godine.

Svakako među najznačajnije autore koji su se bavili opisom i interpretacijom škrinje sv. Šimuna spada i naš poznati povjesničar umjetnosti Ivo Petricioli. On u svome djelu *Škrinja sv. Šimuna u Zadru*, izdanom 1983. godine, donosi detaljan opis svih kompozicija na škrinji kao i njihovo tumačenje.

Hrvatski povjesničar Mithad Kozličić u djelu *Hrvatsko brodovlje* tumači kompozicije s prikazom brodovlja na škrinji sv. Šimuna te na taj način donosi podatke o brodarstvu na istočnoj hrvatskoj obali Jadrana. Opisujući brodovlje s kompozicija škrinje autor ih uspoređuje s postojećim brodovljem tog doba u vrijeme kada je škrinja nastala tako da pruža jedinstven opis ne samo brodovlja, već i njihovog razvoja.

Vrlo značajan opis uvjeta pod kojim je škrinja sv. Šimuna nastala i njeno značenje za kuću Anžuvina donosi Ana Munk u članku *Kraljica i njezina škrinja*. Munk opisuje odnos kraljice prema zadarskom puku, nastanak škrinje sv. Šimuna i značenje koje je sama škrinja imala za Zadar i njegove žitelje.

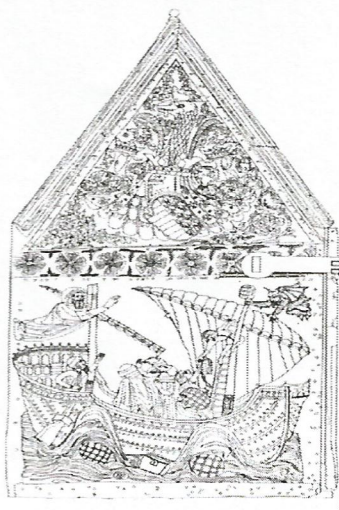
PRILOZI

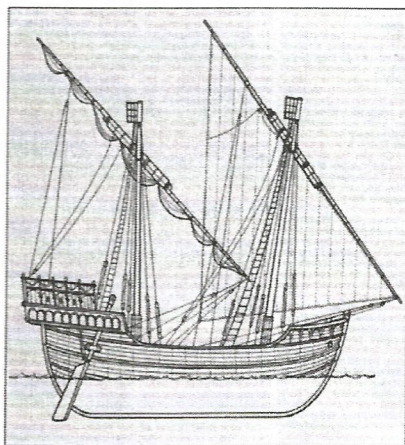
Slika 1. Škrinja sv. Šimuna i tijelo sveca (izvor: www.e-zadar.hr)

Slika 2. Prikaz brodovlja na škrinji sv. Šimuna (preuzeto iz M. Kozličić, 1993.)

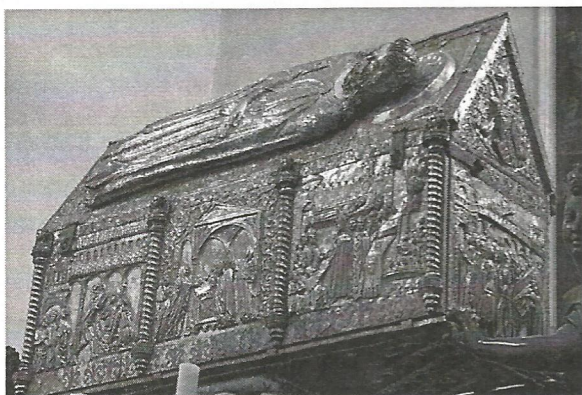
Slika 3. Prikaz trgovačkog broda na škrinji sv. Šimuna (preuzeto iz M. Kozličić, 1993.)

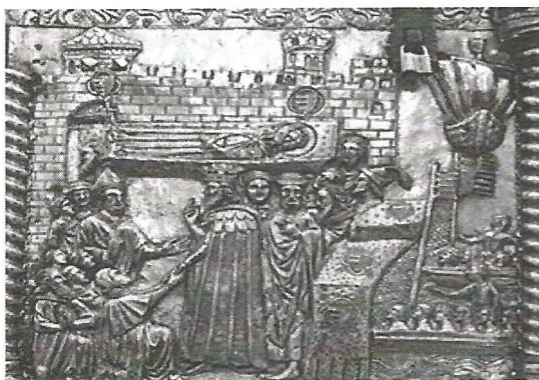
Slika 4. Zadarski trgovački jedrenjak iz 14. st. (preuzeto iz M. Kozličić, 1993.)

Slika 5. Motiv pronalaska zakopanog tijela sv. Šimuna

Slika 6. Pogled sprijeda na škrinju sv. Šimuna

Slika 7. Motiv dolaska kralja Ludovika u Zadar

ZAKLJUČAK

Škrinja sv. Šimuna nesumnjivo je jedno od najdragocjenijih zlatarskih djela zadarske srednjovjekovne umjetnosti. Po svojim umjetničkim kvalitetama i dimenzijama spada u red najcjenjenijih škrinja te vrste ne samo u Hrvatskoj, već i u svijetu. Pored svoje umjetničke vrijednosti škrinja sv. Šimuna ima i prvorazredno značenje za hrvatsku povijest. Na njoj su ovjekovječeni važni povijesni događaji poput dolaska kralja Ludovika u Zadar i smrt Stjepana II. Kotromanića. Škrinja pruža vizualni pogled na tadašnje povijesne i društvene prilike, nudeći veliki broj informacija o onodobnim prilikama u gradu Zadru i njegovoj okolici. Pored povijesne i umjetničke vrijednosti, škrinja ima i važno etnografsko značenje, jer nam otkriva kulturne tradicijske osobitosti poput odijevanja, ponašanja, legendi i njegovanja tijela, odnosno njegova izgleda. Škrinja sv. Šimuna za povijest hrvatskog pomorstva ima neprocjenjivo značenje jer je jedna od rijetkih vizualnih ostavština

srednjeg vijeka koja nam nudi prikaz srednjovjekovnog brodarstva na istočnom Jadranu, navodeći nas na zaključak da je postojala i razvijena mornarica. Kao glavni grad Dalmacije, Zadar je bio i glavno pomorsko središte i glavna luka na istočnom Jadranu.

Elizabeta Bosanska, kći Stjepana II. Kotromanića, koja je dala izraditi škrinju, nastojala je putem nje osigurati legitimitet Anžuvinske obitelji nad gradom Zadrom i njegovim žiteljima. Preko tijela i škrinje sv. Šimuna nastojala je zadobiti povjerenje, a time i utjecaj svoje vladarske kuće. Međutim, škrinja sv. Šimuna danas predstavlja svojevrsnu vremensku kapsulu, otkrivajući povijesne prilike vremena u kojem je nastala. Brodovlje koje je prikazano na kompozicijama škrinje omogućuje da se stekne uvid u brodarstvo toga vremena i njegov razvoj. Dakako, uvid je štur jer nam slike ne otkrivaju mnogo, a tumačiti na temelju slike nije nimalo zahvalno. No, treba naglasiti da se ne može govoriti o ukupnom brodovlju, nego o pojedinim tipovima brodovlja na istočnom Jadranu. Iako je brodogradnja na istočnoj jadranskoj obali bila pod utjecajem Mediterana, ona je prije svega prilagođena potrebama pomorca istočnog Jadrana. Lađa koja je prikazana u oluji na kompoziciji škrinje sv. Šimuna jest trgovački jedrenjak, a to se može zaključiti po visini bokova i po teretu kojeg nosi, te predstavlja proizvod hrvatske brodogradnje.

LITERATURA

- Jelić, Luka, *Moći sv. Šimuna Bogoprimsca u Zadru*, Zagreb, Tisak dioničke tiskare, 1901.
Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata*, sv. II, Matica Hrvatska, Zagreb, 1972.
Kozličić, Mithad, *Hrvatsko brodovlje*, Split, Književni klub, 1993.
Matošević, V., Čolak, A., Strgačić, I., Kos, J., Petricioli, I., *Pomorstvo grada Zadra*, Zagreb, JAZU, 1963.
Munk, Ana, 2004, *Žene u Hrvatskoj. Kraljica i njezina škrinja*. Zagreb: »Institut« Vlado Gotovac, 2004.
Petricioli, Ivo, *Škrinja sv. Šimuna*, Zagreb, JAZU, 1983.

Velimir Bugarin:

SAINT SIMON'S CASKET AS A SOURCE OF RESEARCH OF CROATIAN NAVAL TIPOLOGY

Summary

Saint Simon casket is undoubtedly one of the most precious goldsmith's work of Zadar's medieval art. By its artistic values and dimensions it's one of the most valued caskets, not only in Croatia, but also in the whole world. Beside its artistic value St. Simon casket also has a prime meaning for Croatian history. It shows great historical events like coming of king Ludovik in Zadar, and death of Stjepan II. Kotromanić. Elizabeta Bosanska, Stjepan II. Kotromanić's daughter, who ordered casket to be made, with help of the casket tried to ensure legitimacy of Anjou dynasty over the city of Zadar and its dwellers. The casket also gives view on historical and social state of that period, offering great number of informations on conditions in Zadar and his region. The casket has a significant ethnographic value, because it reveals us cultural traditions considering clothing, behaviour and legends. Saint Simon's casket has an priceless meaning for Croatian seamanship for it's a rare visual legacy of Croatian medieval, which gives us state of medieval shipping on the east coast of Adriatic, leading us to conclusion that there must have been developed navy. As a main town of Dalmatia, Zadar was a main maritime center and main port on the east coast of Adriatic. Ships that are represented on the compositions of the casket provides insight of the shipping of that time, and gives precious informations of its development